

The article analyzes main disadvantages of separation and control foreign exchange risk. Recommendations by which possible improvements to comprehensive supervision system of currency risk in commercial banks.

Key words: risk management, currency risk, assessment methods, tools, control systems, banking supervision, management process.

В статье выделены основные недостатки анализа и контроля валютного риска. Предложены рекомендации, с помощью которых можно усовершенствовать комплексную систему надзора за валютными рисками в коммерческих банках.

Ключевые слова: управление рисками, валютный риск, методы оценки, инструменты системы управления, банковский надзор, процесс управления.

УДК 338.45;65.011

О.В. Бражко,

*к.е.н., доцент, кафедри фінансів і кредиту,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя*

СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Розглянуто підхід до страхування, незалежно від розміру й терміну кредитів, як новий тип захисту від кредитних ризиків на українському ринку в умовах економічної кризи. Проаналізовано можливості страхової компанії, спираючись на оцінку чинників, які забезпечують впевненість банку в надійності страховика. Узагальнено питання використання страхування від імовірності несплати позичальником основного боргу та відсотків, визначених у кредитному договорі.

Ключові слова: страхування, кредит, економічна криза, страховий договір, страховий поліс, кредитний ризик, застава.

З розвитком кредитних відносин в Україні кредитні операції, незалежно від розміру та терміну запрошеного кредиту, супроводжувалися ризиком неповернення позичальником банку основного боргу та відсотків, які підлягають сплаті за користування кредитом у терміни, визначені в кредитному договорі.

Саме тому в сучасних умовах ринкових відносин, за існуванням конкуренції, нестійкої кон'юнктури і непередбачуваних політичних ситуацій, сформувалися різні системи запобіжних заходів, одним із яких є сучасний вид страхування банківських кредитних ризиків. Недотримання договірних домовленостей кредитора і позичальника загрожує бенефіціару фінансовими збитками, які власне є об'єктом страхування з метою мінімізації своїх фінансових втрат при настанні страхової події. Отже, кредитні ризики можуть мінімізуватися не тільки за допомогою відповідного забезпечення, до якого належить: неустойка, застава, порука, а й при застосуванні страхування [1].

Аналізу проблем кредитування надається належне значення в економічній літературі. Теоретичну базу дослідження в Україні становлять праці таких провідних вітчизняних науковців, як В. Вітлінського, В. Гната, О. Васюренко, В. Лагутіна, А. Мороза та ін.

Разом з тим, бракує ґрунтовних комплексних досліджень щодо страхування банківського кредиту в Україні в умовах економічної кризи, насамперед присвячених питанням управління кредитом, його ресурсного забезпечення та ефективності.

Актуальність зазначених проблем, недостатній рівень вивчення теоретичних і практичних питань функціонування й розвитку страхування банківського кредиту в Україні обумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – розробка рекомендацій щодо шляхів подальшого вдосконалення страхування кредитів в умовах економічної кризи, їхнього ресурсного забезпечення та підвищення ефективності. Відповідно до мети в статті визначені такі **завдання**:

- розглянути підхід до страхування кредитів як новий тип захисту на українському ринку;
- проаналізувати можливості страхової компанії, спираючись на оцінку чинників, які забезпечують упевненість банку в надійності страховика;
- узагальнити питання використання страхування від імовірності несплати позичальником

основного боргу та відсотків, визначених у кредитному договорі.

Страховання кредитів як новий тип захисту на українському ринку практикується порівняно недавно (від початку 90-х років) у таких двох варіантах [3]:

а) добровільне страхування ризику непогашення кредитів (страхувальником у цьому разі виступає банк, тобто типове делькредерне страхування, коли банк, перекладаючи ризик на страховика, є водночас страхувальником і застрахованим);

б) добровільне страхування відповідальності позичальника за непогашення кредитів (страхувальником тут є боржник, який страхує кредит на користь свого кредитора).

Докладніше розглянемо перший варіант, коли страхувальник-банк після укладення кредитного договору може самостійно застрахувати надану позику, підписавши із страховою компанією угоду про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому випадку сума страхових внесків враховується при встановленій ставці відсотка за кредит. За логікою пов'язаних інтересів ініціаторами таких страхових операцій повинні бути банки як шукачі страхового захисту. За характером ця операція аналогічна страхуванню від нещасного випадку, яким власне і є неповернення кредиту.

У вітчизняній практиці перший варіант страхування поки що непопулярний [2]. Головна причина в тому, що комерційні банки поки що побоюються використовувати страхування кредитів як основну форму захисту від ризиків банківської діяльності. Без страхового аудиту, широкого висвітлення в економічній пресі балансів, фінансових звітів страхових компаній цілком виправдано можуть виникнути сумніви щодо платоспроможності. З другого боку, через надмірно високі страхові премії підвищуються страхові платежі, а отже, і витрати виробництва, що, зрештою, обертається підвищенням цін на товари і послуги.

Не сприяє поширенню цього варіанта страхування й ускладнена процедура оформлення страхового договору. Вона потребує від банків як звичайної рутинної роботи, так і дуже відповідальної аналітичної, коли доводиться узгоджувати страхові тарифи, характер відповідальності, надавати страховику документи, необхідні йому для відкриття регресного позову до боржника тощо.

Дещо простіше щодо процедури є страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту, оскільки страховий поліс розглядається як різновид гарантійного папера страхової компанії і банку за фінансовими зобов'язаннями до його клієнтів-позичальників. Цей варіант страхування може забезпечити повернення кредиту і сплати відсотків лише у випадку, коли страхова фірма згодна і спроможна виплатити страхову винагороду. Для цього банку необхідно через позичальника одержати від страхової компанії і розглянути такі документи [6]:

- свідоцтво про державну реєстрацію;
- статут і установчі документи;
- ліцензія на проведення страхової діяльності з переліком видів кредитування;
- правила страхування, затверджені в передбаченому статуті порядку;
- договір добровільного страхування з відповідальністю за типовою формою;
- страховий поліс (свідоцтво або сертифікат) за типовою формою.

На платоспроможність страхової компанії в цілому вказує наявність фактичного ризику її вільних активів над пасивами. Конкретно проаналізуємо можливість страхової компанії, спираючись на оцінку чинників, які забезпечують фінансову стійкість страховика [3]:

- власні капітали і резерви, вільні від зобов'язань;
- методику розрахунків страхових тарифів;
- збалансованість страхового портфеля;
- величину страхових резервів;
- розміщення страхових резервів;
- можливості перестраховання.

За результатом аналізу всієї інформаційної бази фінансового стану страхової фірми, при впевненості банку в надійності страховика, укладається договір страхування.

У випадку підготовки рішення про страхування відповідальності за непогашення кредиту і відсотків, банк розглядає проект договору добровільного страхування з огляду на виконання таких вимог [6]:

- термін дії договору страхування (угоди) повинен не перевищувати кінцевий строк погашення кредиту;
- відсоток за кредит, на період, протягом якого страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування, охоплюючи термін подачі і розгляду застави;

- договір страхування повинен набути чинності не пізніше дати видачі кредиту;
- дата настання страхового випадку відповідальності страхової компанії за виплату відшкодування повинен відповідати даті надання кредиту і виплати відсотків;
- період, протягом якого проводиться відшкодування, повинен бути мінімальним;
- договір страхування набуває чинності лише після сплати страхувальником цієї суми страхового платежу.

Страховим випадком при страхуванні відповідальності за непогашення кредиту визнається неповернення кредитних коштів, що викликаний будь-якими причинами, серед них [5]:

- банкрутством позичальника;
- на виконання постачальником своїх зобов'язань з кредитного договору, якщо це викликано обставинами, за якими позичальник не несе відповідальності (форсмажорні обставини).

Якщо узагальнити питання використання страхування як форми забезпечення повернення кредитів, то можна визначити основні групи страховок [1]:

- власне страхування відповідальності кредитних ризиків, що є самостійною гарантією повернення кредиту і нарахованих відсотків при настанні страхового випадку;
- страхування заставлених цінних паперів, майнових прав, вимоги від кредитних, процентних і ринкових ризиків;
- страхування керівника підприємства – проводиться на випадок смерті (що досить сильно впливає на криміналізованість економіки України) чи недієздатності керівника, яка може настати внаслідок найрізноманітніших обставин, включаючи свідому симуляцію уповноваженого представника позичальника.

Національний банк України накладає обов'язки з виконання контролю за цільовим використанням наданих кредитів. Саме невиконання цих функцій з боку банків стало в багатьох випадках причиною відмови страхових організацій сплачувати кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії [6].

Банки і страховики повинні чітко розмежувати відповідальність кожної зі сторін за перевірку, контроль і своєчасність прийняття рішень з недопущення неповернення кредиту через непрофесійні чи навмисні дії позичальника. Така угода виключає можливість зговору між позичальником і банком або позичальником і страховиком [2].

В умовах економічної кризи, коли немає стабільності договірних зв'язків і немає переконливості в надійності партнера, кредитор зацікавлений в одержанні додаткових гарантій виконання боржником своїх зобов'язань за договором. За цивільним кодексом України існують норми про відповідальність боржника за невиконання зобов'язань, за якими кредитор вправі вимагати відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду. Проте, щоб одержати відшкодування, він повинен пройти судовий розгляд, довести наявність і розмір заподіяних збитків. Отримати рішення суду, не завжди вдається привести їх у виконання: буває, що до цього часу підприємство-боржник ліквідується, а його майно продається. Тому кредитор, укладаючи договір, намагається, щоб боржники у забезпечення виконання своїх зобов'язань виділив певне майно, з вартості якого той одержав би задоволення своїх вимог у разі невиконання умов договору.

Можливість передбачати саме в договорі умови, порядок завершення стягнення на заставлене майно вперше була запроваджена Законом “Про внесення змін до Закону України “Про заставу” від 21.10.97. Це фактично означає можливість кредитора самостійно реалізувати предмет застави, якщо це передбачено договором.

Реалізація майна (заставного) проводиться з аукціонів (публічних торгів), якщо інше не передбачено договором. Але є деякі нюанси. Згідно із Законом України “Про заставу”, реалізація майна, переданого в заставу, повинна здійснюватися лише через аукціони (публічні торги), якщо ж після такого продажу внаслідок недостатності коштів залишилася непогашена заборгованість, заставадержатель має право частину її відшкодувати за рахунок страхового фонду [4].

У разі відчуження майна, переданого у заставу іншими способами, кредитор покриває збитки за рахунок прибутку, який залишається у його розпорядженні після оподаткування [5].

Існує багато інших ускладнень щодо реалізації заставного майна. Наприклад, громадянин уклав з установою кредитний договір під заставу свого житла. У разі невиконання громадянином основного договору постає питання про стягнення і реалізацію заставного майна. Але виявляється, що виявити боржника без його згоди майже неможливо.

Міцності заставних відносин повинно сприяти розвинуте законодавство про заставу. Таке законодавство існує в усіх країнах з ринковою економікою. Пояснюється це тим, що заставу виникла давно і протягом її розвитку сформувались оптимальні моделі поведінки учасників заставних

відносин.

Одночасно з потребою прийняття важливої форми забезпечення повернення кредиту потребує розвитку особового штрафу фахівців, які б здійснювали оцінку заставленого майна (рухомого і нерухомого). Зараз ці передумови перебувають у стадії зародку, тому основна форма забезпечення повернення кредиту приймається застава майна позичальника, оскільки в разі невиконання зобов'язань боржника перед кредитором, єдиним виходом із ситуації є реалізація заставленого майна.

Застосування інституту застави поширюється і навіть набуває оригінального змісту. І якщо раніше застава гарантувала відшкодування, то тепер цей механізм матиме ще й фіскальний характер.

Якщо в клієнта є майно, що міститься на чужому складі, – це не перешкода для висновку договору застави. Можна ризикувати, якщо власник складу чесно виконує взяті на себе зобов'язання. У цьому випадку заставодавцю і власнику помешкання варто скласти документ, у якому зазначити: майно, що міститься на складі, належить заставодавцю, і всі розрахунки між ними урегульовані, у випадку невиконання зобов'язань з кредитного договору це майно передається для реалізації банку. Мета цього акту: у випадку зникнення заставодавця і переходу прав на закладене майно до банку, охороняти майно заставодавця від власника помешкання.

Ще однією проблемою є оформлення заставленого майна. У багатьох випадках заставлене майно оформляється спрощеним способом: скорочене найменування, кількість, ціна. Тому доцільно створити універсальну форму описування майна, що закладається на базі аналізу бухгалтерської документації для урахування основних фондів і готової продукції. Проте, якщо за формальними розрахунками включити і такі реквізити, як завод-виготовлювач, коди відправника, постачальника, виду операції і т.д., то утвориться громіздка форма, користуватися якою буде важко.

Тому потрібно використовувати тільки ті параметри, що окремо не настільки повно деталізують предмет застави, але в сукупності з іншими дозволяють його конкретизувати, що дуже важливо в конфліктній ситуації.

До таких параметрів можна зарахувати: інвентарний заводський номер, найменування майна, що закладається (тип, марка, дата випуску). Треба вказувати початкову вартість. Також можливо внести графу “Примітка”, де вказувати кількість ремонтів, модернізації, ступеня зносу, морального зносу. Описування майна відбувається в додатку, що є невід'ємною частиною договору застави.

У процесі оцінки застави необхідно враховувати зміни норм чинного законодавства, специфіку забезпечення, можливість оперативної і безперешкодної реалізації.

Вищенаведена практика показує невідповідність ситуації, у якій опиняється кредитор. Тобто, це положення складається в процесі звернення, стягнення і реалізації закладеного майна, з чого можна зробити висновок, а саме:

1. Максимальна сума кредиту не повинна перевищувати 10-15% вартості застави, хоч у літературі про банківську справу розмір кредиту не повинен перевищувати 50% заставленого майна. Справа в тому, що після процедури реалізації майна сума виручки може бути недостатньою для задоволення всіх вимог заставодержателя (відсотків, штрафи, пені, відшкодування збитків, судових та інших видатків за стягнення).

2. У кредитному договорі передбачити передачу спорів на розгляд суду.

3. Не приймати заставне майно в забезпечення зобов'язання боржника.

Узагальнюючи вищесказане, можна дійти висновку про те, що банкам необхідно на даному етапі налагоджувати взаємини із страховими компаніями. Банки мають великий вплив на становлення дійсно професійного страхового бізнесу в Україні, але для цього страховиків слід розглядати як найближчих партнерів банків у кредитній діяльності, а не як машину для друкування грошей з метою компенсації збитків понесених банком у зв'язку з видачею явно безповоротного кредиту.

Аналіз стану кредитних взаємин банку з позичальниками в умовах становлення ринкової економіки України, спаду виробництва, подальшої інфляції та поглиблення кризи неплатежів свідчить про те, що у зв'язку із зростанням кредитних ризиків однією з найактуальніших проблем являється забезпечення виконання зобов'язання позичальників із повернення кредитів.

Якщо проаналізувати кредитну діяльність, то можна виділити низку основних помилок, які були допущені під час надання кредитів: випадки надання кредитів без економічного обґрунтування та повного пакету документів; недостатньо вивчається платоспроможність позичальників і їхніх гарантів; формально оцінюється застава, що приймається в забезпечення кредитів.

Мають місце факти необґрунтованої пролонгації кредитів і затримки в прийнятті рішень щодо реалізації гарантійних зобов'язань зі стягнення простроченої заборгованості.

У низці випадків допускалися грубі порушення при видачі кредитів, майже не був забезпечений

контроль за їхнім цільовим використанням і своєчасним поверненням банку, упущена договірно-правова робота із захисту інтересів банку.

Особливе занепокоєння викликає проблема достатності забезпечення своєчасного повернення кредитів в умовах введення в дію Закону України “Про оподаткування банку”. Як свідчать дані, нерідко приймається в заставу майно і пропозиції на нього. Не завжди проводиться страхування прийнятих у заставу цінностей від можливих втрат.

Прийняття застави нерухомості нерідко здійснюється без відповідного оформлення й експертної оцінки, відсутності документів, що засвідчують право власності. Допускається оформлення застави нерухомості без нотаріального засвідчення і реєстрації у встановленому порядку. В окремих випадках у забезпечення приймаються специфічні об’єкти застави (літаки, судна, спеціальне обладнання та ін.) без достатньо кваліфікованої оцінки їх вартості і перспектив реалізації у випадках неповернення кредиту.

Потрібно здійснювати контроль за станом прийнятого в заставу майна, бо нерідко він здійснюється формально: нерегулярно проводяться перевірки на місцях його наявності, умов зберігання та стану якості, не пред’являються вимоги заставодавцям про необхідність підтвердження наявності предмета застави і здійснення його своєчасної переоцінки.

Унаслідок безконтрольності окремі позичальники реалізують передані в заставу цінності без відома банку, що призводить до втрати застави і неможливості використання банком своїх прав заставодержателя.

Як наслідок недостатнього аналізу стану й оцінки репутації гарантів і поручителів на стадії видачі кредиту, у період користування ним, стає дуже проблематичним стягнення коштів з гарантійних зобов’язань.

Література

1. Вітлінський В. Кредитний ризик комерційного банку: Навчальний посібник / В. Вітлінський. – К.: Знання, 2000. – 250 с.
2. Гнат В.М. Теоретичні аспекти стратегії комерційного банку / В.М. Гнат // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 121-124.
3. Васюренко О.В. Банківські операції: навчальний посібник / О.В. Васюренко. – [3 –тє вид., стер.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 255 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Закон України “Про заставу” від 2.10.1992 р. № 2654-ХІІ // ВВР. – 1992. – № 47.
5. Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” від 12 липня 2001 р. № 2658-ІІІ // Урядовий кур’єр. – 2001. – 12 вересня.
6. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р. № 679-ХІV // Урядовий кур’єр. – 1999. – 1 липня. – С. 1-9.

The approach to insurance of credits, as new type of protection in the Ukrainian market is considered. It is analysed opportunities of the insurance company, leaning on an estimation of factors which provide financial stability of the insurer. It is generalized a question of use of insurance as forms of maintenance of returning of credits.

Key words: *insurance, credit, economic crisis, the insurance contract, insurance, credit risk, collateral*

Рассмотрен подход к страхованию, независимо от размера и срока кредитов, как новый тип защиты от кредитных рисков на украинском рынке в условиях экономического кризиса. Проанализированы возможности страховой компании, опираясь на оценку факторов, обеспечивающих уверенность банка в надежности страховщика. Обобщены вопросы использования страхования от вероятности неуплаты заемщиком основного долга и процентов, определенных в кредитном договоре.

Ключевые слова: *страхование, кредит, экономический кризис, страховой договор, страховой полис, кредитный риск, залог.*